

recenzije

Ivan DEVČIĆ, *Bog i filozofija*, Kršćanska sadašnjost, Teološki radovi, sv. 39, Zagreb 2003, 290 str.

Mislim da ću sadržaj ove knjige čitateljima najbolje predstaviti citirajući ukratko uvodne misli samog autora: »Može li razum spoznati Boga? Ili je možda pitanje Boga isključivo pitanje vjere? I je li Bog do kojeg se čovjek uspinje uz pomoć svoje razumske moći istovjetan s Bogom vjere ili religije? Na ova se neka-ko logički nadovezuju i pitanja o stvarnom značenju afirmacije i negacije vjere: nevjere u Boga. Kako su se ideja i vjera u Boga odrazile na oblikovanje čovjekove svijesti, ljudskih vrijednosti i kulture življenja tijekom povijesti i kakvo je stanje u tom pogledu danas?« »U tim pitanjima — piše autor — »najbolje je sažeta tema ove knjige.«

Knjiga je podijeljena u tri cjeline. U prvoj cjelini obuhvaćene su rasprave o odnosu vjere i razuma iz perspektive filozofije, teologije i crkvenog učiteljstva. U drugom dijelu se slijedi i promatra filozofsko promišljanje Boga u antičko-srednjovjekovnoj i suvremenoj filozofiji. U trećem se dijelu raspravlja o Bogu religije. Filozofiji je izazov i zanimljivo ne samo religijsko zamišljanje i predočivanje Boga nego i sama religija kao datost i pojava. Recimo otvorenije: kao traženje spasenja.

Knjiga je preporučljiva sa svih strana. Harmonična je u svojoj cjelovitosti, odlikuju je kristalno jasne analize, minucioznost pojmovanja bez suvišnosti, oštro-umno razlikovanje nijansa u kojima se vansvjesna stvarnost pojavljuje, solidno

poznavanje problematike o kojoj autor piše, obilnost literature na koju se oslanja, jasan i lapidaran izričaj, hrvatski filozofski jezik, prirodan a ne umjetan, svjež i bliz, autorova visoka filozofska izobrazba i dobro razumijevanje raznih filozofskih sustava. Jednom riječju: u knjizi je cijela povijest filozofije pod vidikom Boga sustavno obrađena dubokom umnom kritikom. Knjiga je na europskoj razini. Takve knjige o tom predmetu kod nas ja ne poznajem. Dobro nam došla!

Naveo bih par primjedbi. Aristotelovi tekstovi kojima se autor služi, zaveden nekim povjesničarima filozofije, da dokaže da Aristotel nije poznavao stvaranje, nisu Aristotelovi. Naknadno su uneseni u Aristotelova autentična djela. Ne bih se u pobijanju manjkavih filozofskih sustava služio Aristotelovom analogijom logički predstavljenom, nego analogijom punine i participacije.

Još o dojmu koji je, čitajući je, knjiga u meni stvorila. U njoj je naglašena neoskolastička teza: jedino Tominim dokazima (*quinque viae*) možemo se umno domoći spoznaje da Bog postoji. U to ime odbacuju se svi ostali prinosi za Božju opstojnost suvremene filozofije, primjerice Bergsonov put stvaralačke životne energije ili Buberov Bog kao vječno beskonačno Ti. Da takve pokušaje, kako ih prikazuju njihovi autori, treba odbaciti, što autor i čini, previše je jasno. Međutim, mislim da nam je dužnost ozbiljnije se zamisliti u ovom: Bog je autor svih naših spoznajnih moći, pa i uma i mističnog potencijala (Bergson) i mogućnosti spoznavanja transcendentálnih relacija i konačno naših osjetilnih moći. Neobično bi bilo tvrditi da se Bog tim čovjekovim spoznajnim moćima ne može kao njihov Stvoritelj očitovati, na primjer da se ne može kao Andeo Jahvin procima ukazati, misticima u činu ljubavi darivati. A ako to može, tada se kao Stvoritelj može u tome i upoznati. Zabluda se spomenutih suvremenih filozofa i njima sličnih sastoji u ovome: afirmirajući svoj put k Bogu, koji može biti

ispravan, »otvaraju paljbu« na Boga našega uma i smjelo tvrde da se ne smije vjerovati u Boga do kojeg dolazimo pojmovnim zaključivanjem. U tome je njihova pogreška. A i s naše se strane osjeća da ni naš Bog do kojeg dolazimo našim umom, ne trpi sliku njihovog apsolutnog predloška. Da se izbjegne takav neopravdan postupak, treba se priznati autonomija raznih spoznajnih pristupa k Bogu, kojima se *sub respectu materiali* dolazi do istog Boga, a *sub respectu formali* do različitog aspekta istoga. Inače ćemo »umirati« u izolaciji od suvremenih filozofija umjesto da se njima, koliko je moguće, razborito kritički »obogatimo«, iako nas suvremeni filozofi kao zastupnike čistog uma optužuju da smo Boga svojim logicizmom »ukočili i željezom okovali«. Iako je ovaj prijedlog vrlo čedan, ipak je plodonosan i pod tim vidikom preporučljiv i bilo bi mi drago kada bi pod našim podnebljem saživio kao naš prinos širem krugu filozofa. Da se pak do toga dode, trebamo se svi držati načela: nijedan naš dobar dokaz za Božju opstojnost ne pruža neposredan uvid u nju. Taj nas uvid čeka u vječnosti. Iz toga slijedi da nam nijedan dokaz za Božju opstojnost bilo koje vrste ne pruža prinudnu evidenciju (*evidentiam constringentem*), nego nam pruža samo dostatnu evidenciju (*evidentiam sufficientem*) i konačno da je zbog toga prihvaćanje Božje opstojnosti na temelju bilo kojeg dokaza uvijek slobodan čin, dakako odgovoran i sudbonosan. I u tom smislu metafizika je slobodna znanost. Usput kazano, radi veće jasnoće bolji bi bio izraz »vjera na temelju objave«, nego »nadnaravna vjera«, jer postoji i »filozofska vjera«.

Konačno jedna primjedba s obzirom na lakše shvaćanje Boga kao »bića od sebe«, kao »bitka od sebe« (a se). Nema mo naima ništa što bi nam pomoglo sebi predstaviti ono što taj pojam izriče. Mislim da bi olakšanje shvaćanja »bitka od sebe« pridonio sljedeći put: ja sam i svaki je od nas *moguć*. Od kada sam moguć?

Od vječnosti. Kako dugo sam bio u mogućnosti? Sve dok se nisam pojavio u ovom svijetu u jednom času *sukcesivnog* tijeka vremena. Pošto dokažemo Božju opstojnost kao opstojnost nužnog bitka, s pravom govorimo da je i nužni bitak, koji je od sebe, *moguć*. Od kada? Od vječnosti, i to *simultano* sa svojom mogućnošću. Stoga kao što nam je *mogućnost* bitka od sebe, njezina vječnost i ono njezino »ni od koga« nego »od sebe« donekle shvatljiva, tako nam je i sam bitak od sebe u *simultanom* sklopu s njom donekle shvatljiv. Naglasak je na potpunoj istovjetnosti mogućnosti bitka od sebe i samog bitka od sebe.

S tih nekoliko primjedbi htjeli smo skromno pridonijeti bogatstvu autorove knjige, na kojoj mu čestitamo. Apstrahirajući od tih i takvih primjedbi, autor je dao produbljen i raznolik uvid u problematiku Boga religijā.

Rudolf BRAJČIĆ

Marijan STEINER (ur.), *Religijske teme u glazbi*. Zbornik radova međunarodnog simpozija održanog u Zagrebu 15. prosinca 2001. godine, FTI, Zagreb 2003., 233 str.

Oduvijek je čovjek u glazbi naslućivao neku drugu, dublju dimenziju. Kroz nju je i sam sebe želio dublje upoznati i spoznati. Može se zato reći da glazba prije svega čovjeku pomaže da ne zaboravi i ne zatomi u sebi zametke religioznosti, ili onoga iskustva koje nazivamo religioznim.

Upravo je o ovome riječ u Zborniku radova s međunarodnoga simpozija održanog u Zagrebu 15. prosinca 2001. godine na Filozofskom fakultetu Društva Isusove. Urednik Zbornika i organizator simpozija prof. dr. sc. Marijan Steiner uspio je okupiti vrsne poznavatelje glazbe koji su obradili domete i poveznice između religije i glazbe.

Čovjek je od početka bio fasciniran zvukom. No kako su njegova senzibil-